

Розділ III

ПОСТРАДЯНСЬКИЙ ПРОСТІР ЯК АРЕНА ЗІТКНЕННЯ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ТА ГЕОЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ ВЕЛИКИХ ДЕРЖАВ

УДК 94:327(061.1ЄС+5-191.2)

*Деменко О.Ф.
Рудяков П.М.*

НОВА СТРАТЕГІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ: БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР

Досліджено особливості формування та реалізації політики безпеки ЄС у країнах Центральної Азії. Проаналізовано вплив Європейського Союзу на регіон. Встановлено позитивний вплив співробітництва ЄС із країнами Центральної Азії на розвиток безпекової ситуації у регіоні.

Ключові слова: міжнародна безпека, Центральна Азія, Європейський Союз, стратегія, партнерство.

Деменко А.Ф., Рудяков П.Н. Новая стратегия Европейского Союза относительно стран Центральной Азии: аспект безопасности

Исследованы особенности формирования и реализации политики безопасности ЕС в странах Центральной Азии. Проанализировано влияние Европейского Союза на регион. Установлено положительное влияние сотрудничества ЕС со странами Центральной Азии на укрепление безопасности в регионе.

Ключевые слова: международная безопасность, Центральная Азия, Европейский Союз, стратегия, партнерство.

Demenko A.F., Rudyakov P.N. New European Union Central Asia Strategy: Security Dimension

The features of the formation and implementation of the EU security policy in Central Asia are investigated. The influence of the European Union on the region is analyzed. The positive impact of EU cooperation with Central Asian countries on the development of the security situation in the region has been established.

Keywords: international security, Central Asia, European Union, strategy, partnership.

Динамічні зміни у сучасному безпековому середовищі як на глобальному рівні, так і в масштабах окремих регіонів та міжрегіональних

систем, ще більш гостро і предметно ставлять перед країнами Центральної Азії питання безпекової політики, здатної гарантувати стабільний державно-політичний, соціально-економічний, культурний розвиток, унеможливаючи дестабілізацію регіону або його частин. Центральна Азія – складний регіон, у якому переплітаються геополітичні, геоекономічні та безпекові інтереси провідних країн світу. Від того, яким чином буде розвиватися ситуація у країнах ЦА, значною мірою залежатиме новий баланс сил у світовій політиці. Великого значення регіон ЦА має і для Європейського Союзу, який задекларував намір вивести відносини з центрально-азійськими країнами на новий якісний рівень.

Проблематика формування і розвитку безпекового середовища у ЦА викликає значний інтерес наукової спільноти, їй присвячено цілий ряд аналітичних праць закордонних і вітчизняних авторів. Утім, комплексне уявлення про сучасний стан та майбутнє цього важливого регіону повною мірою так і не сформовано. Враховуючи загострення суперечностей між провідними центрами сили за вплив на регіон, особливого значення набувають дослідження розвитку безпекової ситуації у ЦА. Цю статтю присвячено аналізу особливостей політики Європейського Союзу в Центральній Азії з огляду на прийняття нової Стратегії ЄС щодо ЦА.

Специфіку регіону зумовлює загальна ситуація, в якій перебуває нині Центральна Азія. Її модель влучно охарактеризував Е. Тоффлер у книзі «Нова парадигма влади». За його словами, з кінця Другої світової війни дві супердержави підтримували Землю, мов два колоси. У кожній з них були свої союзники, сателіти та групи підтримки. Одна влада врівноважувала іншу – ракета за ракету, танк за танк, шпигун за шпигуна. Сьогодні, звісна річ, ця рівновага порушилася. Як наслідок, у світових системах виникають «чорні дірки» – великі порожнечі, що засмоктують владу; вони годні звести цілі народи й нації в напрочуд нові або й по суті давні альянси та наштовхнути їх на нові суперечки [1]. Порушення глобальної рівноваги позначилося на Центральній Азії. Регіон шукає нову парадигму як державно-політичного устрою всередині країн, які до нього належать, так і геополітичних орієнтирів та векторів і моделей інтеграції. Пошуки тривають, зумовлена ними підвищена динаміка й варіативність можливих сценаріїв дальшого розвитку подій виступають додатковим фактором, який привертає предметну увагу зовнішніх гравців з числа «великих» світових держав та регіональних лідерів.

Складність безпекового статус-кво в Центральній Азії впливає з особливостей регіону, таких як: наявність невирішених суперечностей між державами регіону щодо кордонів, міжетнічна напруга; продовольчі та водні проблеми; нерегульованість афганського питання; наявність авторитарних політичних режимів; відносно низький рівень соціально-економічного розвитку та сировинний характер економік [2].

У процесі самовизначення, будівництва національної державності та створення основ для міжнародної суб'єктності між країнами регіону активно розвивається процес внутрішнього суперництва, який ускладнюється не до кінця зрозумілим баченням місця і перспектив регіону у світовій політиці та економіці.

Не буде перебільшенням твердження, що ЦА сформувалася як регіон скоріше тому, що таким його бачать ззовні. Невипадково саме зовнішні чинники мають вирішальний вплив на формування регіонального порядку, а в центральньо-азійську політику залучено чимало позарегіональних гравців, кожен з яких має власні геостратегічні інтереси, що, в свою чергу, породжує конкуренцію зовнішніх впливів [3].

Центральна Азія стала ареною суперництва провідних гравців світу: КНР, РФ та США. Цей фактор досить специфічно впливає на країни ЦА. Попри регулярну критику регіону за відсутність демократичного розвитку і нездатність взяти під контроль злочинність і екстремізм, що піднімає голову, дії зовнішніх гравців сприяють автократичному правлінню і корупції, що потім негативно впливає на клімат економічної, політичної та соціальної стабільності. При цьому регіональні еліти розуміють, що вони можуть користуватися конкуренцією інтересів заради власної вигоди. В результаті часто вважається, що такими категоріями як верховенство права, корпоративне врядування, прозорість комерційних операцій можна пожертвувати заради національних інтересів [4].

В умовах слабкої суб'єктності як окремих країн ЦА, так і регіону в цілому, політичні еліти центральньо-азійських країн виявляють інтерес до більш тісного партнерства з ЄС. Розвиток співробітництва з Євросоюзом розглядається як шлях до диверсифікації своїх альтернатив і можливостей. Країни ЦА бачать в ЄС своєрідний баланс у поточних регіональних розкладах, який допомагає їм проводити багатовекторну політику, як альтернативу домінуванню Китайської Народної Республіки або Російської Федерації.

Загалом увага до регіону ЦА помітно зросла й набула більш предметного характеру після терактів 11 вересня 2001 р. та наступних подій, зумовлених цим трагічним випадком. Коли США розпочали війну проти «Талібану», їм знадобилися опорні пункти біля кордонів з Афганістаном і вони взялися за встановлення й розвиток контактів з урядами країн ЦА. Незабаром після цього до регіону почав цілеспрямовано проникати Китай. Згодом зусилля, спрямовані на забезпечення повернення до регіону, активізувала Росія. Тож Євросоюзу з перших кроків довелося витримувати конкуренцію з іншими акторами світової політики.

У липні 2019 р. Рада ЄС схвалила нову «Стратегію співпраці між ЄС і Центральною Азією», прийняту на заміну аналогічного документу 2007 р. Документ увінчав роботу, яка тривала майже два роки, була насичена численними формальними й неформальними зустрічами та дискусіями за участі широкого кола фахівців з боку обох сторін. Її мета – окреслити головні принципи співпраці, яку Євросоюз пропонує партнерам у даному регіоні та визначити сфери, в яких ця співпраця здійснюватиметься [5].

У новій стратегії Центральна Азія названа ключовим регіоном у взаємодії Сходу і Заходу, а загальна мета Євросоюзу пов'язується із концепцією сталого розвитку. ЄС визначається «ключовим партнером» країн регіону у вирішенні проблем навколишнього середовища, верховенства права, внутрішніх реформ, кваліфікованого управління, контролю над кордонами. ЄС визнає необхідність підтримувати молодь, а також розвивати регіональну співпрацю. Сфери взаємодії такі ж, що були визначені і в попередній стратегії: транспорт, енергетика, цифрові мережі, які посилюють взаємозв'язок між країнами, а також співробітництво між громадянськими суспільствами країн [6].

Інтерес з боку Європейського Союзу до регіону Центральної Азії носить не ситуативний, а системний характер. Такий підхід пояснюється як специфікою самого регіону, так і тією зовнішньою політикою та політикою безпеки, яку намагається проводити Брюссель, зокрема, й на віддалених підступах до своїх кордонів.

Загальний контекст зовнішньої політики та політики безпеки ЄС щодо ЦА на сучасному етапі визначається двома головними моментами. По-перше, розширенням і активізацією присутності у цьому й у сусідніх регіонах, які мають відношення до китайського мегапроєкту «Нового шовкового шляху». По-друге, посиленням ролі ЄС у глобальній політиці.

Ще один контекстуальний шар – відносини з РФ. У березні 2016 р. Рада ЄС затвердила принципи політики щодо Росії, які діють і нині. Один з них передбачає зміцнення відносин з учасниками «Східного партнерства», іншими країнами-сусідами та з країнами Центральної Азії [7].

Інтерес Європейського Союзу до Центральної Азії підігривають транспортно-логістичні проекти, які активно просуває Китай в рамках ініціативи «Один пояс, один шлях». У Брюсселі викликає тривогу зростаючий вплив Пекіну (не тільки в регіоні ЦА але й в країнах Центрально-Східної Європи). Тому активна участь у транспортних проектах, які в перспективі будуть доходити до європейського континенту, відповідає інтересам ЄС. У Брюсселі розуміють, що у вибудовуванні торгового співробітництва з Китаєм, Центральна Азія є потенційно важливим транзитним регіоном. Тому ЄС та Китай могли б співпрацювати в регіоні, поєднуючи європейський досвід створення системи взаємозв'язків з китайськими фінансовими ресурсами [8].

Метою Європейського Союзу, яку він прагне досягти за допомогою нової стратегії, є зміцнення безпеки в Центральній Азії, а також збільшення масштабів торгівлі, у тому числі й енергоносіями, що експортуються центрально-азійськими країнами.

ЄС має намір вивести відносини з країнами ЦА на новий рівень. При цьому рамки відносин ЄС з регіоном залежать від «готовності окремих країн Центральної Азії проводити реформи, зміцнювати демократію, права людини, верховенство права та незалежність судів, а також модернізувати і диверсифікувати економіку». Також ЄС не збирається ставити країни ЦА перед вибором «або – або». Його підхід сумісний з іншими інтеграційними ініціативами, такими як ЄАЕС [9].

«Стратегія – 2019» ґрунтується на трьох цілях, які в Брюсселі схильні розглядати як пріоритети співпраці з країнами регіону:

1. Ціль «партнерство заради стійкості». Мова йде про зміцнення стабільності в регіоні через зміцнення безпеки, про боротьбу з корупцією та реформи, спрямовані на розвиток демократії і верховенство права.

2. Ціль «партнерство заради процвітання» спрямована на розвиток економіки.

3. Ціль «працювати разом краще» спрямована на активізацію політичного діалогу, в якому Брюссель робить наголос на залучення до співпраці громадянського суспільства та парламентів [9].

Цілі є різними, але їх об'єднує одна спільна риса: акцент на активізацію й наповнення новим практичним змістом співпраці у масштабах усього регіону загалом. У рамках кожного з пріоритетів, своєю чергою, виділено декілька сфер співробітництва, кожна з яких фіксує більш вузькі, конкретні проекти, а також актуальні виклики й коло відповідальних виконавців з числа релевантних інститутів та акторів [5].

Євросоюз є важливим партнером ЦА в питанні розвитку регіону. За інформацією єврокомісара з питань міжнародного співробітництва і розвитку Н. Міміца, протягом 2014–2020 рр. фінансова підтримка ЄС у сферах верховенства права, захисту навколишнього середовища, водних ресурсів, торгівлі та прикордонного режиму перевищила 1 млрд. євро [9].

Активно розвивається й двостороннє співробітництво ЄС з країнами ЦА. Зокрема, Європейський Союз є найбільшим торговим і інвестиційним партнером для Казахстану. На частку ЄС припадає 50,6% зовнішньоторговельного обороту і 48% накопиченого іноземного капіталу в економіці Казахстану. Товарообіг у 2018 р. склав 37 млрд дол., що на 23% вище за рівень 2017 р. Валовий приплив прямих інвестицій з Європейського Союзу до Республіки Казахстан за 2018 р. склав 11,6 млрд дол., що на 18,4% вище рівня 2017 р. Серед актуальних напрямків співпраці – сільське господарство, інновації, фінанси, освіта, енергетика, охорона навколишнього середовища, зелені технології, безпека і транспорт [10].

Більшість сфер, які опинилися у фокусі уваги, перейшли до нової «Стратегії» з документу 2007 р. Це пояснюється стабільністю підходу Брюсселю до Центральної Азії. Зміни торкнулися передусім посилення цілісності та комплексності документу та вдосконалення структури подачі матеріалу. За рахунок цього передбачається підвищити загальний рівень ефективності комунікації Євросоюзу з регіональними партнерами.

Нова стратегія поєднує в собі прагматичний і ціннісний підходи. Відмовлятися від артикуляції питань прав і свобод людини, демократизації, верховенства права, які можуть виявитися надто чутливими для владної еліти країн ЦА, схильних до авторитаризму, в Брюсселі не захотіли, хоча й добре розуміли, що це може знизити привабливість європейських пропозицій порівняно із суто прагматичними пропозиціями з боку Китаю або Кремля. Однією з новацій документу є розширення можливостей громадянського суспільства для активнішої участі у співпраці своїх країн з ЄС. Перший форум у форматі Європейський Союз – Центральна Азія для лідерів

громадянського суспільства, представників наукових кіл та аналітичних центрів уже відбувся 5-6 липня 2019 р. Стратегією передбачено систему заходів, спрямованих на підтримку громадянського суспільства, різноманітних програм для молоді, освітніх програм, захисту прав жінок, охорони навколишнього середовища.

Одним із пунктів нової стратегії є розвиток співпраці Афганістану з країнами Центральної Азії. ЄС сподівається, що участь Кабулу в спільних програмах і проектах посприє стабілізації ситуації в Афганістані. Серед проектів фігурує, приміром, формування сучасного прикордонного контролю між країнами Центральної Азії та Афганістаном [11].

Чимало уваги в «Стратегії» приділено сприянню з боку ЄС налагодженню співпраці всередині регіону, між країнами, які до нього належать. Низький рівень такої співпраці це – застаріла проблема Центральної Азії, для якої вертикальні зв'язки із центром завжди були в пріоритеті, порівняно з горизонтальними зв'язками із сусідами. Брюссель нині пропонує технічну підтримку, інституційні можливості, власний досвід, з допомогою яких регіональні контакти можна буде вивести на вищий рівень. За оцінками ряду європейських експертів, з огляду на наявний нині стан справ саме тут може виникнути найбільше проблем та з'явитися найбільше перешкод для реалізації планів.

Позитивний тренд щодо інтенсифікації внутрішньої взаємодії та посилення міждержавних зв'язків між країнами ЦА спостерігається протягом останніх років і втілюється через зростання показників внутрішньо-регіональної торгівлі та проведення неформальних самітів лідерів країн ЦА.

Утім, проблемою залишається низька суб'єктність регіону у цілому. У країн ЦА не має спільної позиції ні щодо російських інтеграційних проектів, ні щодо китайської ініціативи «Один пояс, один шлях». Кожна країна намагається реалізувати власну політику, що не завжди дає позитивний результат. Країнам регіону поодиноці важко працювати в режимі рівноправного партнерства як з Китаєм, так і з РФ.

Чого ж прагне досягти ЄС у результаті реалізації нової стратегії? Мова йде про два ключових пріоритети. По-перше, про посилення потенціалу країн Центральної Азії для подолання внутрішніх і зовнішніх загроз, а також про проведення реформ. Має встановитися тісніша співпраця в галузі захисту прав людини та верховенства права, що сприятиме співробітництву з питань безпеки, включаючи боротьбу з радикалізмом і тероризмом. При цьому мова

йде і про нові сфери, такі як гібридні загрози і кібербезпека. ЄС готовий ділитися знаннями та інформацією як з питань кібербезпеки, так і щодо ідентифікації гібридних загроз. Брюссель також планує просувати принципи гендерної рівності і посилення ролі жінок, сподіваючись, що це принесе додаткові позитивні зрушення, наприклад, у протидії радикалізації.

По-друге, ЄС прагне активізувати підтримку економічної модернізації, пропонуючи заходи з розвитку конкурентоспроможності бізнес-середовища, створення нових робочих місць у регіоні, поліпшення інвестиційного клімату. Як і раніше, ЄС залишається незмінним прихильником вступу усіх країн Центральної Азії до СОТ.

На сьогоднішній день ЄС став важливим фактором міжнародної безпеки та соціально-економічного розвитку в регіоні ЦА. Головна причина, по якій країни Центральної Азії виявляють прагнення до більш тісного партнерства з ЄС, – це їх природний інтерес до диверсифікації своїх альтернатив і можливостей. Перебуваючи на перетині інтересів таких країн як Китай і Росія, центрально-азійські країни бачать в ЄС своєрідний баланс у поточних регіональних справах, розглядають співпрацю з ЄС як один з інструментів, що сприяє сталому розвитку ЦА та допомагає країнам регіону проводити багатовекторну політику.

Використані джерела та література:

1. Тоффлер Е. Нова парадигма влади. Знання, багатство й сила. – Х.: Акта, 2003. – 688 с.
2. Халанчук В. Зовнішньополітичний порядок денний у регіоні Центральної Азії та стратегії для України; Дипломатична академія України ім. Г. Удовенка при МЗС України. Центр міжнародних досліджень. Аналітична записка. – Вересень 2018. – [Електронний ресурс]: http://da.mfa.gov.ua/wp-content/uploads/2018/09/Veresen_2018_V.Halanchuk.pdf
3. Чарковска Е. Динамика центральноазиатской стратегии России и Китая // Международная жизнь. – 2014. – № 10. – С.120-133.
4. Макаренко Т. Центральна Азія: де зіткнулися сила, політика і економіка // НАТО ревью. – [Електронний ресурс]: https://www.nato.int/docu/review/2009/Asia/central_asian_geopolitics/UK/index.htm
5. The EU's new Central Asia strategy. European Parliamentary Research Service. January 2019. – [Електронний ресурс]: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/633162/EPRS_BRI\(2019\)633162_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/633162/EPRS_BRI(2019)633162_EN.pdf)
6. Еремина Н. Евросоюз в Центральной Азии: стратегия проникновения. 15.07.2019. – [Електронний ресурс]: <https://eurasia.expert/evrosoyuz-v-tsentralnoy-azii-strategiya-proniknoveniya/>

7. Країни ЄС узгодили п'ять принципів побудови відносин з Росією. 14.03.2016. – [Електронний ресурс]: <https://www.pravda.com.ua/news/2016/03/14/7102068/>
8. Саруханян Ю. Политика Европейского Союза в Центральной Азии: хочет ли Брюссель превратиться в стабильного игрока основы? 01.04.2019. – [Електронний ресурс]: <https://cabar.asia/ru/politika-evropejskogo-soyuza-v-tsentralnoj-azii-hochet-li-bryussel-prevratitsya-v-stabilnogo-igroka-osnovy/>
9. Шейко Ю. ЕС принял новую стратегию отношений со странами Центральной Азии. 17.06.2019. – [Електронний ресурс]: <https://www.dw.com/ru/ес-принял-новую-стратегию-отношений-со-странами-центральной-азии/a-49233006>
10. Заместитель министра иностранных дел Роман Василенко: Казахстан придает большое значение развитию конструктивного диалога в формате ЕС – Центральная Азия. 06.2019. – [Електронний ресурс]: https://www.interfax.kz/?lang=rus&int_id=13&news_id=366
11. Шейко Ю. Как ЕС хочет вывести сотрудничество с Центральной Азией на новый уровень. 15.05.2019. – [Електронний ресурс]: <https://p.dw.com/p/3IYfR>

УДК 327.35:339.923

Ляшенко Т. М.

РЕГІОНАЛЬНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА СТРУКТУРИ В ЦЕНТРАЛЬНІЙ АЗІЇ: СПІВРОБІТНИЦТВО ЧИ СУПЕРНИЦТВО?

Розглядаються підходи у зовнішній політиці держав Центральної Азії на прикладі структур багатостороннього співробітництва. Досліджується діяльність Шанхайської організації співробітництва як одного з інструментів впливу Китаю та РФ на центральноазійський регіон. Окреслено перспективи участі України в економічній діяльності ШОС.

Ключові слова: Центральна Азія, ШОС, зовнішня політика, Китай, Російська Федерація, соціально-економічний розвиток.

Ляшенко Т. М. Региональные организации и структуры в Центральной Азии: сотрудничество или соперничество?

Рассматриваются подходы во внешней политике государств Центральной Азии на примере структур многостороннего сотрудничества. Исследуется деятельность Шанхайской организации сотрудничества как одного из инструментов влияния Китая и РФ на центральноазиатский регион. Очерчены перспективы участия Украины в экономической деятельности ШОС.

Ключевые слова: Центральная Азия, ШОС, внешняя политика, Китай, Российская Федерация, социально-экономическое развитие.